

Variety ideal set of maps constructed features, properties, functions as a relatively small, at its core, the number of elements:  $\{i_1, i_2, \dots, i_n\}$ , where  $n$ , we assume at the atomic level, uniquely, of course. Cardinality of this set is certainly less in comparison with a variety of combinations.

Ideal cultural component of living matter contains two subsets of a single species of sets, which we denote the word "life" and "culture." Set of "life" at the species level, consisting of a variety of forms of life, and a lot of "culture", consisting of a variety of cultures – separate but mutually affecting and related to the generality of tasks, namely the preservation, development and reproduction. These basic tasks emphasize solved on a single set (for example, one of which atomic levels), and determine the similarity of solutions in the continuum results on subsets of "life" and "culture". This does not mean that life and culture, as a whole or some parts are completely identical or similar. It just says that the algorithms, principles, solutions have some similarity, close to each other, and they ask a certain linear ordering defined mutual consistency, concurrency, the intersection area.

$L \overset{f}{\cap} C$ , where  $f$  – some principles, algorithms, and solution approaches.

Determination that there is the area of intersection of sets "life" and "culture": –  $L \overset{f}{\cap} C$ , is promising to use experimentally validated scientific developments, experienced truth, inductive and theoretical generalizations, providing a description, explanation and prediction, made at the time regarding the living substance.

*Key words:* material, perfect function, mapping, law, morphism, life, culture, unity and creativity.

УДК 261.7:261.5

**Лебедєв Віталій Сергійович**  
здобувач

### **ВІД ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВНОГО АТЕЇЗМУ ДО РЕЛІГІЙНОЇ ТА РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ОСВИТИ**

*Розглядаються питання негативного впливу політики державного атеїзму, спрямованої на викоринення зі свідомості людей релігійних поглядів, відхід від якої після розпаду СРСР зумовив запровадження релігійної (духовної) та релігієзнавчої (світської) освіти в Україні та сприяв відродженню авторитету Церкви.*

*Ключові слова:* державний атеїзм, релігія, Церква, духовність, релігійна освіта, релігієзнавча освіта.

Одним з найважливіших інститутів нашого суспільства є Церква, соціально значуща діяльність якої дістає все більшу підтримку з боку громадськості. В умовах державного атеїзму за часів СРСР Церква була позбавлена виховної функції, існувала тенденція "поглинання" релігії. У цей час не могло бути мови про запровадження релігійної освіти як одного з компонентів релігійності (поряд з релігійними відносинами, культовою, позакультовою діяльністю тощо). Релігійна освіта є засобом формування особистості. Поза співвідношенням "релігійна освіта релігійність" говорити про релігійність як тип духовності практично немає сенсу. Виховні та пізнавальні функції виконує також релігієзнавча освіта. І релігійна (духовна), і релігієзнавча (світська) освіта набувають поширення та розвитку в умовах кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя, демократизації українського суспільства, в тому числі в релігійній царині, здійснення права на свободу світогляду та віросповідання. Все це зумовлює актуальність розгляду проблеми релігійної та релігієзнавчої освіти в сучасних умовах. Варто зазначити, що ця проблема не знаходиться достатнього висвітлення в наукових дослідженнях, хоча до неї все частіше звертаються науковці. Серед дослідників, які порушують питання релігійної та релігієзнавчої освіти, можна назвати Заковича М.М., Єленського В.Є., Колодного А.М., Рибачука М.Ф., Сауха П.Ю., Скотного В.Г. та інших.

Метою та завданням даної статті є комплексний аналіз релігійної та релігієзнавчої освіти в умовах демократизації українського суспільства, механізму її впливу на формування духовності особистості, на церковно-релігійну складову життя українського соціуму.

За двадцять століття наша країна пережила багато лихоліть – це війни і перевороти, голодомор і репресії, гоніння на мову і релігію. Причому останнє гоніння на релігію набуло форми державної політики. Після утвердження радянської влади на теренах України усім релігіям, які існували в СРСР, формально були надані однакові права [6]. Фактично, це означало, що всі віросповідання стали "поза законом". Атеїзм був проголошений державною ідеологією, активно пропагувався – цим займалася так звана "громадська організація" (сучасною термінологією) "Спілка воявничих безбожників", яка мала щедру фінансування з боку влади. Активну роль в створенні цієї організації відіграла заснована в 1922 році газета "Безбожник", ідейним натхненником і головним редактором якої був Губельман Міней Ізраїльович (1878-1943), більш відомий під своїм партійним і літературним псевдонімом Ярославський Омелян Михайлович. На першому етапі під час становлення радянської влади – основні зусилля були кинуті на пропаганду атеїзму, висвітлення його переваг перед теїзмом, будь-яка релігія піддавалася нищівній критиці, вважалася "мракобіссям".

"Спілкою воявничих безбожників" були поставлені завдання до 1937 року викоринити релігію "з самих потаємних місць" [1, 62], тому радянський уряд почав вдаватися до кроків знищення релігії.

Засуджувалися до страти або до тривалих строків ув'язнення священнослужителі "за контрреволюційну пропаганду", руйнувалися або "перепрофілювалися" для потреб влади церковні приміщення за "численними проханнями населення" і т. ін. Звичайно, в таких умовах не можливо було вести мову про релігійну освіту як для священнослужителів, так і для мирян. Лише з початком Другої світової війни релігійним організаціям було надане деяке послаблення від "атеїстичного гніту" можливо, в цей скрутний для держави час влада намагалася якось згуртувати увесь народ для боротьби з німецько-фашистською навалою, тому було не доречно ділити громадян на "своїх" і "чужих" на атеїстів і віруючих. В повоєнний час до розправ з віруючими вже не доходило – їх замінили так звані "товариські суди", які намагалися переконати людину в безпідставності його релігійної практики або зганьбити його як "волоцюгу", "ледаря" або "поплічника імперіалістів". Зберігалася практика і засудження на тривалі терміни ув'язнення "особливо небезпечних" серед віруючих, а також ще одним способом тиску на вірних різних релігійних деномінацій були спроби позбавлення батьківських прав і, відповідно, передача дітей до сирітських будинків. Розмах подібних дій суттєво відрізнявся залежно від регіону, де діяла та чи інша релігійна деномінація, та від загальної суспільної думки місцевого населення (цим можна пояснити масові переїзди вірних деяких протестантських деномінацій до республік Середньої Азії, або в Прибалтику чи до західної України).

Державний атеїзм як ідеологія цілої країни теж мав декілька етапів в своєму розвитку. Так, на етапі становлення, у 20-х роках ХХ століття, враховуючи малограмотність (інколи – взагалі неписьменність) більшості населення, політика державного атеїзму полягала в критиці клерикалізму на досить примітивному рівні – за допомогою агітплакатів, які висміювали релігійне життя, використовуючи, в основному, надумані факти аморального життя служителів культу, показуючи при цьому переваги атеїстичного світогляду. В цей час активно діяла "Спілка воєвничих безбожників" (за оцінками деяких істориків, в період свого найвищого розквіту ця організація налічувала декілька мільйонів членів), яка намагалася "переконувати" (часто не зовсім законними способами) населення в абсурдності релігії. Найбільші гоніння в цей період зазнала Православна Церква, через те, що, по-перше, вона була найбільшою релігійною конфесією на теренах СРСР, а, по-друге, вона асоціювалася з минулим режимом, коли православ'я було державною релігією, мало відповідні привілеї і, по суті, було частиною російського царату (Священний Синод фактично виконував функції міністерства в державі).

В тридцять років ХХ століття гоніння зазнали всі без винятку конфесії. Антирелігійна пропаганда двадцятих років хоча і підірвала довіру до релігії, але не змогла викоринити зі свідомості людей віру. Починаючи з кінця двадцятих років і майже до початку Другої світової війни, в політиці державного атеїзму відбулася суттєва зміна щодо ставлення до релігії: від пропаганди атеїзму держава перейшла до фізичного знищення священнослужителів і рядових віруючих. Розмір репресій того часу важко описати через їх неймовірно безглузду жорстокість, про що свідчать архіви колишнього ВЧК-ГПУ-НКВС. Наразі відомо лише про декілька тисяч розстріляних і десятки тисяч висланих до ГУЛАГу служителів культу (більшість з яких померли в таборах від нестерпних умов перебування), хоча реальні цифри можуть бути значно більшими. Складність у визначенні кількості жертв репресій полягає в тому, що офіційно за релігійні переконання віруючі не засуджувалися (номінально в СРСР була свобода віросповідання [5]), більшість репресованих підпадали під статті Карного кодексу про "контрреволюційну діяльність" або "антирадянську пропаганду". У цей період наукова критика релігії була спрощеною, вона підмінялася примусовим закриттям або зруйнуванням храмів та фізичним ізолюванням (знищення або висилка до Сибіру, Колими) служителів культу.

За часи Другої світової війни релігійні організації (насамперед, православ'я) отримали деяке послаблення антирелігійного тиску з боку державних органів через свою підтримку дій радянської влади в боротьбі проти фашистської Німеччини (можна згадати танки та інше озброєння, що були придбані на кошти Православної церкви для фронту, допомога віруючих в шпиталях для поранених і т. ін.).

По закінченню війни політика держави щодо релігійних деномінацій знову зазнає суттєвих змін: розстріли священнослужителів припиняються (хоча і зберігається практика висилки віруючих до малозаселених районів СРСР), а пропаганда атеїзму набуває наукового змісту. Цей час (від закінчення війни і майже до часів незалежності України) характеризується як час "наукового атеїзму", коли за допомогою наукових знань лектори і пропагандисти намагалися переконати населення в "помилковості" релігійного світогляду. Так, наприклад, постанова ЦК КПРС "Про помилки в проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення" від 10 листопада 1954 р. засуджувала свавілля в ставленні до релігійних організацій, необґрунтоване наклеювання ярликів на віруючих та закликала до наукового підходу в критиці релігії [2, 6]. В цей час широко практикується антирелігійна пропаганда за допомогою засобів масової інформації, особливо радіо і кіно [4]. В 1963 р. в країні, наприклад демонструвалося 70 фільмів антирелігійного змісту [3, 320]. Характеризуючи цей період розвитку державного атеїзму, слід зазначити одну його "позитивну рису" – це початок деякого діалогу між атеїстичним світоглядом і релігійними переконаннями. Звичайно, в сучасному розумінні релігійної свободи і плюралізму думок важко те, що відбувалося, назвати "діалогом" між владою і релігійними організаціями, хоча публічні дебати лекторів атеїзму з місцевими священнослужителями давали можливість почути один одного. В цей час релігієзнавство як наука перебувала під шаленим державним ідеологічним тиском і, по суті, "виконувало замовлення" влади по знищенню релігії. Про науковий підхід у вивченні релігії як типу сві-

тогляду мова не йшла – будь-яке дослідження релігії повинно було закінчуватись її нищівною критикою, демонстрацією переваг атеїзму над "темними", "неосвіченими" віруючими. Але при всіх недоліках релігієзнавство почало розвиватися як наука саме в цей період: з'являються численні наукові дослідження, які, хоча і не були вільними від ідеологічних нашарувань, проте створювали підґрунтя для розвитку сучасного академічного релігієзнавства.

Варто зазначити, що в умовах панування "войовничого атеїзму" релігійна освіта не припинялася. В церквах, молитовних будинках, в мечетях священнослужителі прививали віруючим релігійні погляди (зараз ми це називаємо "духовною загальнопросвітницькою освітою"). "Духовні отці" передавали свої знання молодшому поколінню служителів культу (це приклади так званої "релігійно-професійної освіти"). Порівнюючи духовну загальнопросвітницьку і релігійно-професійну освіту за часів СРСР, слід зауважити, що стан першої був значно кращим, ніж другої. Це зумовлено деякими чинниками. По-перше, духовна загальнопросвітницька освіта не вимагає конкретної програми, знань сучасних богословських тенденцій. По суті, така освіта – це "катехизація" (або "воцерковлення" за православною термінологією) віруючих – набуття людиною знань щодо певного віровчення. Для подібної практики немає потреби у певних підручниках чи наочних прикладах – головне, щоб був "катехизатор" (священнослужитель, що наставляє у вірі). По-друге, знання "своєї" релігії були обумовлені необхідністю постійно її відстоювати від нападів атеїстично налаштованого секулярного суспільства або від спроб прозелітизму з боку віруючих інших конфесій. Сьогодні ж, незважаючи на сучасний стан релігійної свободи і вільний доступ до священних текстів (Біблія, Талмуд, Коран, Бга'вад-Гіта і т. ін.), релігійні організації стикаються з незнанням багатьма віруючими основ свого віровчення. Подібний релігійний нігілізм, який межує з релігійним невіглаством, був викликаний масовими процесами воцерковлення секулярного, радянського за типом мислення, населення колишнього СРСР протягом 90-х років ХХ століття, коли люди потягнулися до Церкви, але при цьому не стали "справжніми віруючими", іншими словами в душі залишилися секулярними: "тіло – в Церкві, душа – в світі". З цим пов'язаний (в певній мірі) феномен сучасного суспільства, коли, згідно соціологічних досліджень, кількість віруючих зростає, а моральність суспільства (носієм якої повинна бути Церква) – суттєво падає. Сьогодні Церква повинна бути моральним взірцем для суспільства, виховувати найкращі людські чесноти, разом з тим є чимало прикладів негативної церковної діяльності, які принижують авторитет Церкви (приміром, причетність пастора церкви "Посольство Боже" Сандея Сунканмі Аделаджи до створення і діяльності фінансової піраміди "King's Capital", багато інших резонансних справ). Тому релігійним деномінаціям, що представлені в Україні, конче необхідно сприяти авторитету Церкви, піднявши на належний рівень духовне виховання своїх вірних за допомогою недільних та інших "шкіл", різноманітних гуртків з вивчення Святого Письма, сприяти органам державної влади в їх намаганнях морально-патріотичного виховання дітей і молоді, дбати про незахищені та уразливі версти суспільства (самотні батьки, колишні злочинці, сироти, підлітки та ін.).

Стан "релігійно-професійної" освіти (професійна підготовка священнослужителів) за часів СРСР та території України був незадовільним. Православна церква мала лише одну постійно діючу Одеську духовну семінарію (решта семінарій перманентно відкривалися і закривалися за наказом влади), протестанти та інші релігійні деномінації зовсім не мали конфесійних навчальних закладів. Цікаву історію наводить Марк Харитонович Трофимчук (1919–2005), викладач церковного співу і керівник хору в Московській Духовній семінарії – розмову 4 вересня 1943 року між Йосипом Сталіним і вищими ієрархами Руської Православної Церкви – місцєблюстителем патріаршого престолу митрополитом Сергієм (Страгородським), митрополитом Ленінградським і Новгородським Олексієм (Сіманським) і митрополитом Київським Миколою (Ярушевичем): "Митрополит Сергій говорив о необходимости открытия духовных учебных заведений, поскольку Церковь осталась практически без священников и диаконов. "А почему у вас нет кадров?" – спросил Сталин, в упор глядя на своих собеседников. Алексий и Николай смутились... Всем было известно, что кадры истреблены в лагерях. Но митрополит Сергій не смутился: "Кадров у нас нет по разным причинам. Одна из них: мы готовим священника, а он становится маршалом..." Довольная усмешка тронула уста диктатора... "Да, да. Как же. Я семинарист. Слышал тогда и о вас". Затем Сталин стал вспоминать семинарские годы..." [8]. Звичайно, у влади були свої плани щодо релігійних організацій, але, за свідченням істориків православної церкви, саме ця розмова і вдала відповідь майбутнього патріарха (тоді ще митрополита) Сергія (Старгородського) дозволили РПЦ отримати дозвіл від влади на відкриття спочатку богословських курсів при деяких єпархіях, а згодом – і "повноцінних" (на тих умовах, які дозволила влада) духовних семінарій. Часи панування "войовничого атеїзму" значно віддзеркалилися на якості підготовки випускників подібних духовних навчальних закладів: відірваність від світових богословських досліджень, неможливість брати участь в міжнародних конференціях, симпозіумах, семінарах відкинуло українську богословську думку на багато років назад порівняно зі світовою практикою, зменшило "вагу" богословських напрацювань українських богословів різних конфесій в світовій богословській науці, обумовило засилля іноземних проповідників в українських релігійних громадах.

Сучасний стан релігійно-професійної освіти характеризується значним зростанням мережі духовних навчальних закладів. Так, станом на 1 січня 2013 року в Україні налічується 202 різноманітних духовних навчальних заклади, в яких навчається 10533 слухача [7]. На перший погляд, це величезна джерельна база для релігієзнавчих досліджень щодо духовної освіти в Україні, але при більш деталь-

ному аналізі виявляється, що багато з подібних закладів не є повноцінними духовними семінаріями, а лише курсами з підготовки служителів. Звичайно, ті релігійні деномінації, що поставили собі за правило, що будь-який священнослужитель незалежно від рангу повинен мати богословську освіту, суттєво просунулися в цьому напрямку. Але багато нечисельних деномінацій не вважають наявність богословської освіти необхідною умовою для звершення служіння в цій конфесії, що призводить і до невігластва вірних таких громад за відомим прислів'ям: "Який піп – такий прихід (тобто парафія)".

З боку держави немає суттєвих перешкод для відкриття духовних навчальних закладів – усі офіційно зареєстровані релігійні деномінації мають змогу відкривати семінарії, медресе або інші навчальні заклади. Проблеми духовної освіти виникають на стадії визнання дипломів та наукових ступенів випускників таких навчальних закладів з боку держави. Якщо випускники релігійного навчального закладу не залишаються працювати в своїй конфесії, а планують влаштуватися на роботу поза межами релігійної деномінації, то виникають проблеми з визнанням освітньо-кваліфікаційного рівня випускника: релігійний навчальний заклад не підпорядковується державі (Міністерству освіти і науки), відповідно, навчальні програми у цьому ВНЗ не відповідають державним стандартам, тому МОНУ не може визнати такий диплом. Питання визнання дипломів духовних (релігійних) навчальних закладів зараз широко обговорюється в наукових колах. По-перше, необхідно визнати, що ці дві системи освіти існують паралельно, майже не перетинаючись. По-друге, на нашу думку, і державним органам влади в освітній сфері, і релігійним організаціям необхідно визнати, що обидві системи освіти мають свої сильні і слабкі сторони. Державна освіта сильна своєю системністю, багатоплановістю, критичним підходом до пошуку істини, слабкі ж її сторони – це зарегульованість (відсутність достатнього рівня академічної свободи для вишів), формальність (деякі вимоги щодо ліцензування і акредитації ВНЗ є незрозумілою, але необхідною формою для отримання державного визнання). Наприклад, для чого існує показник співвідношення кількості комп'ютерів у ВНЗ до кількості студентів, якщо сьогодні майже кожен студент має або ноутбук або планшетний комп'ютер? Релігійно-професійну освіту важко охарактеризувати в цілому, оскільки в різних деномінаціях можуть суттєво відрізнятися підходи до навчання і виховання слухачів, однак загальні тенденції проглядаються. Духовна освіта має наступні переваги: комплексний підхід до навчання студента, який включає інтелектуальний, духовний і фізичний його розвиток, гнучкість навчальних програм за потребами деномінації або суспільства, високий рівень морально-етичного виховання студентів. Серед слабких рис релігійної системи освіти слід зазначити відсутність єдиного стандарту для присвоєння освітньо-кваліфікаційного рівня, "перекіс" у вивченні богословських і суто вузькоконфесійних дисциплін на шкоду загальноосвітнім, важкість контролю з боку держави за рівнем викладання в релігійних навчальних закладах (це може сприйматися як втручання в справи Церкви). На нашу думку, паралельне існування державної і конфесійної систем освіти варто зберегти (цього вимагає статус України як світської держави), однак варто запропонувати духовним навчальним закладам необхідний мінімум навчальних дисциплін, засвоєння яких дозволить прирівняти дипломи випускників цих закладів до світських вишів. Звичайно, подібні питання потребують детального вивчення з боку фахівців, консультацій між державними органами в сфері освіти і релігійними деномінаціями.

Отже, як релігійна, так і релігієзнавча освіта пройшли за часів СРСР важкий шлях випробування: релігійна освіта перебувала на межі фізичного знищення, релігієзнавча, потрапивши в лещата державної машини, знаходилася на шляху виродження, перетворюючись на обслуговуючий механізм авторитарної системи. З відновленням незалежності України і початком демократичних процесів, прийняттям законів про свободу совісті і релігійна, і релігієзнавча освіта зайняли своє чільне місце в суспільстві. На сьогодні важливим є всебічний розвиток як релігійної (духовної), так і релігієзнавчої (світської) освіти на умовах взаємовигідного партнерства, толерантності і законності.

### Література

1. Вечерський В.В. Українські монастирі / Віктор Васильович Вечерський. – К.: Інформаційно-аналітична агенція "Наш час", 2008. – 400 с.
2. Войналович, В. А. Особливості функціонування радянських органів державного управління і контролю в сфері релігії (40-50-ті роки ХХ ст.) / Віктор Анатолійович Войналович // Вісник Севастопольського державного технічного університету [редкол.: П.І. Артюх (відп. ред.) та ін.]. – Севастополь: Видавництво Севастопольського національного технічного університету, 2007. – Вип. 84. [Політологія. 36. наук. пр.]. – 180 с.
3. Константинов, Д. В. Гонимая: Русская Православная Церковь в СССР / Д. В. Константинов. Нью-Йорк: [б. и.], 1999. – 360 с.
4. Маринченко Г. М. Антирелігійна пропаганда засобами кіно та радіо за часів хрущовської "відлиги" (за матеріалами Південних областей УРСР) [Електронний ресурс] / Г. М. Маринченко // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. [Сер.: Історичні науки]. – 2013. – Вип. 3.35. – С. 142-146. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmd\\_u\\_2013\\_3.35\\_23.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmd_u_2013_3.35_23.pdf).
5. О религиозных объединениях [Электронный ресурс]: Постановление ВЦИК, СНК РСФСР от 08 апреля 1929 г. [с изм. и доп., внесенными Указом Президиума ВС РСФСР от 23 июня 1975 г.: по состоянию на 7 октября 2006 г.] // Ведомости ВС РСФСР. – 1975. – N 27. – Ст. 572. БестПраво – Информационно-правовой портал. – Режим доступу: <http://russia.bestpravo.ru/ussr/data04/tex16632.htm>.
6. Об отделении церкви от государства и школы от церкви [Электронный ресурс]: Декрет СНК РСФСР от 23 января 1918 г. // Свод законов РСФСР. – М: Советская Россия, 1988. – Т.1. – С. 861. – Режим доступа: <http://ru.wikisource.org/wiki>.

7. Про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2013 року. [Електронний ресурс]: Звіт Міністерства культури України (Форма № 1) [Затверджено наказом Міністерства культури України від 21 березня 2013 р. № 215]. – Режим доступу: [http://risu.org.ua/php\\_uploads/files/articles/ArticleFiles\\_51768](http://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_51768).
8. Трофимчук М. Х. Московские Духовные школы в Новодевичьем монастыре. [Електронний ресурс] / М. Х. Трофимчук // Московские епархиальные ведомости [Московская епархия РПЦ]. – М.: [б. и.], 2008. – №7-8. – С. 201. – Режим доступу: <http://www.mepar.ru/library/vedomosti/37/202>.

### References

1. Vecherskyi V.V. Ukrainski monastiri / Viktor Vasylovych Vecherskyi. – K.: Informatsiino-analitychna ahentsiia "Nash chas", 2008. – 400 s.
2. Voinalovych V.A. Osoblyvosti funktsionuvannia radianskykh orhaniv derzhavnogo upravlinnia i kontroliu v sferi religii (40-50-ti roky XX st.) / Viktor Anatoliiovych Voinalovych // Visnyk Sevastopolskoho derzhavnogo tekhnichnoho universytetu [redkol.: P.I. Artiukh (vidp. red.) ta in.]. – Sevastopol: Vydavnytstvo Sevastopolskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, 2007. – Vyp. 84. [Politohiia. Zb. nauk. pr.]. – 180 s.
3. Konstantinov D.V. Gonimaya: Russkaya Pravoslavnaia Tserkov' v SSSR / D. V. Konstantinov. N'yu-York: [b. i.], 1999. – 360 s.
4. Marynchenko H. M. Antyrelihiina propahanda zasobamy kino ta radio za chasiv khrushchovskoi "vidlyhy" (za materialamy Pivdennykh oblastei URSS) [Elektronnyi resurs] / H. M. Marynchenko // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu im. V.O. Sukhomlynskoho. [Ser.: Istorychni nauky]. – 2013. – Vyp. 3.35. – S. 142-146. – Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmd\\_u\\_2013\\_3.35\\_23.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmd_u_2013_3.35_23.pdf).
5. O religioznykh ob'edineniyakh [Elektronnyi resurs]: Postanovlenie VTsIK, SNK RSFSR ot 08 aprelya 1929 g. [s izm. i dop., vnesennymi Ukazom Prezidiuma VS RSFSR ot 23 iyunya 1975 g.: po sostoyaniyu na 7 oktyabrya 2006 g.] // Vedomosti VS RSFSR. – 1975. – N 27. – St. 572. BestPravo – Informatsionno-pravovoy portal. Rezhim dostupu: <http://russia.bestpravo.ru/ussr/data04/tex16632.htm>.
6. Ob otdelenii tserkvi ot gosudarstva i shkoly ot tserkvi [Elektronnyi resurs]: Dekret SNK RSFSR ot 23 yanvarya 1918 g. // Svod zakonov RSFSR. – M.: Sovetskaya Rossiya, 1988. – T.1. – S. 861. – Rezhim dostupa: <http://ru.wikisource.org/wiki>.
7. Pro merezhu tserkov i relihiinykh orhanizatsii v Ukraini stanom na 1 sichnia 2013 roku. [Elektronnyi resurs]: Zvit Ministerstva kultury Ukrainy (Forma № 1) [Zatverdzheno nakazom Ministerstva kultury Ukrainy vid 21 bereznia 2013 r. № 215]. – Rezhym dostupu: [http://risu.org.ua/php\\_uploads/files/articles/ArticleFiles\\_51768](http://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_51768).
8. Trofimchuk M. Kh. Moskovskie Dухovnye shkoly v Novodevich'em monastyre. [Elektronnyi resurs] / M. Kh. Trofimchuk // Moskovskie eparkhial'nye vedomosti [Moskovskaya eparkhiya RPTs]. – M.: [b. i.], 2008. – №7-8. – S. 201. – Rezhim dostupu: <http://www.mepar.ru/library/vedomosti/37/202>.

### Лебедєв В. С.

#### От политики государственного атеизма к религиозному и религиозно-научному образованию

Рассматриваются вопросы отрицательного влияния политики государственного атеизма, направленной на искоренение из сознания людей религиозных взглядов, отход от которой после распада СССР обусловил учреждение религиозного (духовного) и религиозно-научного (светского) образования в Украине та содействовал укреплению авторитета Церкви.

*Ключевые слова:* государственный атеизм, религия, Церковь, духовность, религиозное образование, религиозно-научное образование.

### Lebedev V.

#### From state atheism to religious and religious studies

The article studies the issues of the negative impact of the state atheism policy aimed to eradicate the religious beliefs from the minds of people. The abandoning from this policy after the Soviet Union collapse led to the introduction of spiritual and religious (secular) education in Ukraine, it assisted growing of the authority of the Church as a whole.

The attention is focused on the fact that the atheism as a state ideology was actively promoted by a number of institutions and the mass media. After the Soviet power had been established the "The Union of the Godless Warriors" was created, the various kinds of anti-religious printing and newspaper production were published.

The author described the stages of the state atheism policy; he opened the forms and the methods of governmental activities, aimed to eradicate the religious beliefs from the minds of people. These activities often extend beyond the law and human morality. The article shows that physical destruction of the clergy, the destruction of churches, monasteries, mosques and other places of worship had a significant role. State atheism in the Soviet Union has gone from primitive criticism of clerical using campaign posters in the 20s of the twentieth century, the so-called "scientific atheism" in the days of Khrushchev – Brezhnev. The article provides examples of activities lecturers and propagandists of scientific atheism in Ukraine during the Soviet era. It contributed to the development of scientific atheism religious studies as a science: there are numerous scientific studies which, although not free from ideological accretions, but created a framework for the development of contemporary academic religious studies.

The historical context highlights the stages of religious studies, the meaning and the functions of a spiritual enlightenment education and religious and professional education, which became possible in the independent Ukrainian state as a result of the democratization of all spheres of church-state relations, are described. In the spiritual (religious) education are distinguished: general spiritual awareness education as religious education, education for rooting the faith of the faithful of a particular denomination, and religious and vocational education, which provides training for the future clergy (priests, pastors, mullahs, muftis etc.). The author compares the state of general spiritual awareness education in times of state atheism, which is characterized by a relatively high level of awareness among believers based on their faith, a modern "religious nihilism" when the faithful of many denominations cannot explain in what they believe and why. With respect to religious and vocational education trend is the opposite: the level of education in modern theological

academy and seminary greatly exceeds what could get seminarians at the time of the domination of state atheism. This is caused by the fall of the "Iron Curtain", which allowed free access to the world of theological thought, and flourishing their theological studies in Ukrainian theological academy and seminary.

In this article the author gives a comparison of secular and spiritual education that exists in Ukraine, analyzes the advantages and disadvantages of each. In particular, highlighted the necessity to keep existing in Ukraine is a clear separation of the spiritual and secular education, but offered this field of education mutually enriches each other. This process of mutual enrichment should occur naturally non-coercive way: by understanding and recognition of certain advantages that exist in different educational systems of secular and spiritual.

The author defined a number of recommendations concerning the interaction of the state (secular) and spiritual (religious) education; he highlighted the trends of the development in the context of the church-state relations in the present. In particular, the article provides suggestions on procedures for the recognition of diplomas spiritual institutions of higher education by the Ministry of Education and Science of Ukraine by introducing into the curriculum of educational institutions such compulsory public education component. This component can serve as the one minimal but sufficient condition that, on the one hand, will consider certificates that give spiritual (religious) institutions of higher education, so as to meet state standards, on the other hand, minimizes the interference of state bodies in activity of church schools, and consequently, the activity of the Church.

*Key words:* state atheism, religion, church, spirituality, religious education, religious Study.

УДК 304.44:061.213

Мартинюк Ольга Миколаївна  
аспірантка

### СПАДКОЄМНІСТЬ КУЛЬТУР ЯК МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

*У статті розглянуто проблеми вивчення трансформації ціннісного ядра культури в контексті спадкоємності культур. Досліджено механізми спадкоємності культури, зокрема процеси соціалізації та інкультурації молоді. Проаналізовано вплив сучасної соціокультурної дійсності на активізацію інноваційних, креативних можливостей (потенцій) молоді. З'ясовано засадничі чинники історичної невідповідності старшого покоління стрімко мінливій соціокультурній дійсності. Досліджено особливості взаємовпливу літніх за віком і молодіжних субкультур та аргументовано ймовірні параметри подальшого співрозвитку.*

*Ключові слова:* спадкоємність культур, ціннісні орієнтації, молодь, молодіжні субкультури.

Масштабність і глибинність трансформацій, які відбуваються в Україні є засадним чинником для вивчення питання щодо спрямованості цього процесу та ймовірних векторів розвитку щодо з'ясування специфіки трансформації та, відповідно, очікуваних результатів. Підґрунтям для вивчення цих питань слугує аналіз стану найбільш динамічних соціальних груп – молодіжних субкультур.

Субкультура – це унікальна сфера культури, особливе цілісне утворення всередині пануючої культури, яке виокремлюється власною системою цінностей, звичаїв, норм, традицій [3, 259; 9, 577]. Наявність молодіжних субкультур створює передумови виникнення та механізми реалізації соціальних перетворень. Оскільки саме в середовищі молодіжних субкультур формується новий тип особистості, який домінуватиме і розвиватиметься в майбутньому, дослідження молоді як вікового суспільного прошарку дозволить з високою ймовірністю прогнозувати аксіологічні параметри майбутнього всього суспільства [2].

Множинність різноманітних тенденцій соціальних процесів не тільки об'єктивно впливає на характер молодіжної свідомості, а й слугує передумовою виникнення, формування та функціонування нових стереотипів, стилів життя, ціннісних орієнтацій, потреб та схильностей молоді. В ситуації швидких перетворень, в умовах невизначеності та крижкості сучасних реалій виникають нові молодіжні субкультури, які транслюють акумульовані цінності як своєрідний захисний механізм.

Багато дослідників (соціологів, культурологів, філософів, політиків, письменників) присвячували свої праці проблемам зв'язку поколінь та їх участі в історії культури, серед яких праці М. Вебера, К. Девіса, Е. Дюркгейма, Е. Еріксона, В. Крауса, К. Манхейма, Р. Мертсона, М. Мід, Х. Ортегі-і-Гассета, Т. Парсонса, Ч. Рейча, Т. Роззака, Л. Фойера, Е. Фромма, а також сучасних дослідників Н. Аксютенко, Є. Белкової, Б. Беляєвої, Є. Бреєвої, С. Іконнікової, О. Касаткіна, О. Ларміна, С. Левікової, В. Лісовського, Л. Мальцева, М. Остапенко, О. Пашковської, З. Сікевича, А. Скорнякової, В. Ольшанського, С. Фріса, В. Чернишенка, А. Чечевої, Л. Шабанова, Т. Шеметової, Т. Щепанської.

Різнманітним аспектам молодіжного середовища також присвячені праці сучасних українських дослідників П. Артьомова, О. Асеевої, Я. Балановського, О. Бартків, М. Баяновської, О. Бень, І. Белецької, О. Білецької, В. Білогур, М. Бліхар, Р. Боднар, О. Божок, Т. Бондар, Ю. Бусел, О. Бутиліної, Б. Буяк, Є. Васильчука, Д. Виговського, К. Гайдукевича, Н. Головань, В. Головенько, С. Денисова, М. Дідух, Н. Долгої, Д. Дроздовського, Т. Жалко, Л. Завацької, С. Кіріної, Л. Кияшка, Я. Левчук, Ю. Лисен-